

HAIKU U SRBIJI I CRNOJ GORI PUTEVI I STRANPUTICE

Saša Važić

Široko je rasprostranjeno mišljenje a i činjenica je da opšta javnost (posebno kritička) nepravedno zanemaruje haiku, kao što je činjenica i da on uživa veliku popularnost među zaljubljenicima u ovaj poetski žanr. Činjenica je, takođe, da su, prema nekim izvorima, haiku pesnici sa Balkana među najboljima na svetu, na trećem mestu (posle Japanaca i Amerikanaca) u pogledu globalnog kvaliteta njihovih pesama i broja osvojenih nagrada i priznanja. Srbija i Crna Gora ima samo desetak miliona stanovnika a, po rečima jednog našeg kritičara, „haiku pesnika kao Kineza”. Ove činjenice ne govore mnogo bez dobre i svestrane analize.

Istorija haikua na našim prostorima (nekadašnja Jugoslavija) započela je pre 80 godina, ali njen razvoj nije tekao u kontinuitetu, tako da se može reći da ovaj poetski žanr ima svega 35 godina. U našu književnost je dospelo sa neznatnim zakašnjenjem u poređenju sa svetskom književnošću. Za to dugujemo zahvalnost prevodilačkom poduhvatu **Miloša Crnjanskog** koji je 1925. godine objavio *Pesme starog Japana* u *Srpskom književnom glasniku*. U ovom tekstu on daje pregled razvoja haikua kao poetske forme ilustrujući ga haiku pesmama koje je preveo sa engleskog i francuskog jezika („... haiku, komičan stih, finog i nežnog izraza, sličice, pričiće . . .“; „... bezgranična budistička ljubav i mešanje svog bića sa prirodom. . .“; „... izražen u svega 17 slogova, jedna neprekidna rečenica, u stvari kratka kao uzdah. . .“; „... pesnici haikua su slikari, oni koji slikaju rečima, pesnik haikaija voli svaki pokret bilja i životinja i u svojoj bezgraničnoj budističkoj ljubavi i samilosti smatra se blizak insektu, drveću, svemu što cveta i precveta, svemu što biva i prođe.“). Međutim, uticaj ovog poetskog žanra na naše pesnike došao je do izražaja tek tridesetak godina kasnije, počev od pionirskog rada jedinog preteče srpskih haikina **Milana Tokina** (1909–1962) koji je za sobom ostavio zbirku haiku pesama pod nazivom *Godišnja doba* (do danas neobjavljenju).

U to vreme naša haiku scena je obogaćena delom jednog od najobaveštenijih haiku pesnika, **Vladimira Devidéa**, matematičara, akademika, ideologa jugoslovenskog haiku pokreta. Mada su mišljenja o njegovim pogledima i stavovima podeljena, nesumnjiv je njegov doprinos razvoju haikua na našim prostorima (objavio preko 150 eseja o haiku poeziji u oko 20 naših i stranih književnih revija i časopisa i održao oko 220 javnih predavanja o poeziji, književnoj i kulturnoj istoriji Japana). Godine 1970. objavio je prvu knjigu o haiku poeziji pod nazivom *Japanska poezija i njen kulturno-povjesni okvir* (oko 500 haiku pesama 100 japanskih pesnika u njegovom prevodu sa originala na srpskohrvatski jezik). Ova knjiga, koja se još uvek

smatra priručnikom, bukvarom haiku poezije, upoznaje nas sa kulturom i duhovnošću Japana, istorijom haikua, odlikama ovoga žanra . . .

Godine 1975. **Aleksandar Nejgebauer** (1930–1989), prevodilac, književni kritičar, profesor engleske i američke književnosti, objavljuje prvu srpsku (tada jugoslovensku) knjigu haiku pesama (*Haiku*) i prvi esej, „Metafora u haiku”, koji će biti štampan van granica naše zemlje (časopis Haiku društva Amerike *Frogpond*, maj 1980). Prvi haiku časopis koji je okupio haiku pesnike sa prostora nekadašnje Jugoslavije je *Haiku* (izlazio u Varaždinu od 1977. do 1981. godine). Pokretanje ovog časopisa smatra se drugim glavnim prodorom haikua u našu književnost nakon pionirskog rada Miloša Crnjanskog. U međuvremenu, 1979. godine, **Dejan Razić**, japanolog, objavljuje dva značajna rada o tradicionalnoj japanskoj poeziji („Razvoj haikai poezije od nastanka do Bašoa” i „Vrhunac haikai poezije — Macuo Bašo”).

Prvi srpski haiku časopis je Paun, pokrenut 1988. godine u Požegi (urednik je i danas **Milijan Despotović**). Haiku doživljava sve veću popularnost osnivanjem haiku klubova i pokretanjem njihovih časopisa (prvi je bio „Masaoka Šiki” u Nišu (1992–1993) sa časopisom *Haiku novine* (od 1993; prvi urednik: Dimitar Anakiev a od 1996. i nadalje Dragan J. Ristić), zatim „Šiki” u Beogradu (od 1992) za čijeg počasnog predsednika je izabrana najpoznatija srpska pesnikinja Desanka Maksimović, „Aleksandar Nejgebauer” u Novom Sadu (od 1993) sa časopisom *Listak* (od 1993), *Haiku informator* (1997–2002), *Haiku ogledalo* (2000–2002) kao i drugi privatni časopisi (*Haiku pismo* koji je uređivao **Nebojša Simin**, Novi Sad /1995–2001/, *Haiku moment* koji je uređivao **Zoran Doderović**, Novi Sad /od 1998/, *Haiku Moment Info* istog izdavača /od 2002/, *Lotos* u izdanju **Dejana Bogojevića**, Rajković /od 1998/, *The Rainbow Petal*, elektronski haiku časopis čiji je urednik bio **Vid Vukasović**, Beograd /1997–1999/, *Haiku stvarnost* koji uređuje Saša Važić, Batajnica /od 2003/ i nekoliko drugih koji su kraće trajali), sve u svemu 19 publikacija.

Nacionalno haiku udruženje je osnovano kasnije: „Haiku udruženje Jugoslavije” (kasnije je promenilo naziv u „Haiku udruženje Srbije i Crne Gore”), Beograd (od 1999) sa svojim časopisom *Osvit* (od 2001).

Obnova interesovanja naših pesnika za haiku poeziju i treći pohod haikua desio se 1986. godine kada je u Odžacima osnovana prva (isključivo haiku) izdavačka biblioteka „Macuo Bašo”. U istom gradu od 1987. godine održavaju se nacionalna i međunarodna haiku takmičenja. Naredne godine osnovana je nova, istoimena, biblioteka koja će kasnije (1993) biti preseljena u Kulu.

Prema najnovijim podacima oko 600 autora iz naše sadašnje i nekadašnje zemlje objavilo je preko 500 naslova na području Srbije i Crne Gore. Štampano je i oko 40 zbornika sa haiku takmičenja održanih u 7 većih i manjih gradova Srbije i Crne Gore („Jugoslovenski /kasnije i međunarodni/ haiku festival Odžaci” /od 1989/, „Književna kelija Sveti Sava”, Paraćin /1994–1998/, „Međunarodno haiku i haibun takmičenje” koje organizuje „Haiku klub Aleksandar Nejgebauer”, Novi Sad /od 1998/, „Međunarodno haiku i senryu takmičenje haiku časopisa Lotos”, Valjevo /od 1999/ itd).

Dosta je primera odista značajnih postignuća u priređivanju i objavljivanju zbirki i antologija, kao i praktičnih knjiga o istoriji haikua, japanskim majstorima i o suštini i značaju haikua. Neki od njih su: *Pesme starog Japana* Miloša Crnjanskog (1925), *Ne pali još svetiljku* (antologija klasične japanske poezije; prevodi i prepevi sa nekoliko evropskih jezika) **Dragoslava Andrića** (1981), *Vetar s Fudžijame* (izbor iz Bašoovih putopisnih dnevnika pisanih u formi haikua; prevodi sa nekoliko evropskih jezika) **Petra Vujičića** (1989), *Haiku antologija*

japanske poezija od XIV do XIX veka istog autora (1990), *Leptir na čaju* (prva jugoslovenska haiku antologija) Milijana Despotovića (1991), *Grana koja maše* (zbirka jugoslovenske haiku poezije u kojoj su predstavljena dela oko 400 autora) istog autora (1991), *Četiri godišnja doba*: antologija savremene japanske poezije (prevodi sa originala Kajoko Jamasaki Vukelić, profesora japanskog jezika na Beogradskom univerzitetu (1994), *Uska staza u zabrdje* (prevodi Bašoovih haibuna) **Dejana Razića** (1994), *Gost sa Istoka: ogledi o haiku poeziji Živana Živkovića* (1996), *Stari ribnjak* (prevodi Bašoovih pesama sa originala) koji je izdala Hiroši Jamasaki Vukelić (1996), *KNOTS* (antologija haiku poezije jugoistočne Evrope) koji su priredili i izdali **Dimitar Anakiev** i Džim Kejšn (1999), *Parče neba* (haiku iz skloništa) Dimitra Anakieva (1999), *Treća obala reke* (o novosadskim srušenim mostovima; prevedena na engleski, francuski i nemački jezik) Nebojše Simina (2000), *Haiku nestašna pesma* istog autora (2000), *Iznad praznine* (zbirka jugoslovenske haiku poezije) Dejana Bogojevića (2002).

Posebno je vredna pomena najobimnija publikacija *Trešnjev cvet*, koju je 2002. godine objavio Centar za Istočnu Aziju pri Filološkom fakultetu u Beogradu a koju su priredili **Ljiljana Marković**, profesor engleskog jezika na Beogradskom univerzitetu, Milijan Despotović i **Aleksandra Vraneš**. Ova edicija u šest tomova na najreprezentativniji način do sada predstavlja jugoslovensku haiku poeziju (eseji o haiku poeziji, bibliografski podaci japanskih i jugoslovenskih autora, klasične japanske haiku pesme u prevodu na srpski jezik, oko 700 haiku pesma naših autora, tom *Pahulje maslačka* /prevodi i prepevi na ruski jezik koje je načinio **Aleksandar Ševo**; najobimnija ove vrste do sada). Balkanski haiku doživeo je međunarodnu promociju sa antologijom *KNOTS* i vebajtom „HASEE” (Haiku asocijacija jugoistočne Evrope) koji će 2002. godine biti zamenjen „Aozorom”.

Kao što se iz navedenih podataka može zaključiti, haiku je kod nas prihvaćen relativno brzo da bi našao sledbenike među ljudima različitih starosnih doba, nivoa obrazovanja, opredeljenja i zanimanja (pa i među pesnicima koji se pisanjem bave profesionalno: Desanka Maksimović, Dobrica Erić, Momčilo Tešić, Miroljub Todorović, Slobodan Pavićević, Mirjana Božin) više no ijedan književni žanr koji je u našu književnost dospelo sa strane.

Srpski haiku pesnici dobijaju godišnje u proseku 40 nagrada i priznanja na nacionalnim i međunarodnim takmičenjima, ali uglavnom ne na onima koja se mogu smatrati doista kompetentnim, ne na književnim, što malo zakrivljuje sliku. Ova zakrivljena slika je u opasnosti da se otkači ako se uzme u obzir da urednici naših časopisa za haiku poeziju imaju različite kriterijume i ukuse, koji su ponekad i loši, što ima za posledicu objavljivanje i loših haikua, pa čak i onog što nema nikakve veze sa haikuom. Razlog tome može biti popunjavanje časopisa (od kojih mnogi ne izlaze redovno a neki nisu doživeli više od jednog izdanja, što je druga priča) kvantitetom a ne kvalitetom. Najgora je, ipak, dvojna slika—jedna formirana u umu pesnika da je njegovo ostvarenje uzorno i cenjeno i druga—koju nam stavljaju na uvid kompetentni i dobro informisani stručnjaci za haiku poeziju, koji tvrde suprotno—čak i da priličan broj naših haiku pesnika uopšte ne zna šta je to haiku. Ovome se može pridodati i loša materijalna situacija, ali i srpska narav zbog čega mnogi objavljuju knjige bez kataloškog broja, koje se zatim razmenjuju među haiku pesnicima, poklanjajući, ne nude knjižarama.

Poseban problem predstavlja pitanje koje godinama iziskuje hitno rešenje a tiče se prevoda ovih pesama, uglavnom, na engleski jezik. Ti prevodi, često puni gramatičkih grešaka, bukvalni, skoro nikad književni, objavljuju se u časopisima i knjigama i šalju na takmičenja. Problem je tim veći što se mnogi urednici kojima engleski jezik nije maternji a koji objavljuju takve pesme ili sudije na takmičenjima koje vrše odabir i nagrađuju takve pesme „slažu“ sa njima

kao takvima. I tako pomažu da se loša slika o haikuu širi i podstiče druge da slede loš primer. Umesto da pokušaju da nauče više čitajući i istražujući sve vrste naše i strane književnosti (prozu i poeziju), uzorne članke o haikuu i pesme velikih klasičnih i savremenih pesnika i majstora, da prodube znanje engleskog i srpskog jezika, da prošire iskustva i znanja i da napokon to pokušaju primeniti u svom radu, većina njih prebrzo odlučuje da lansira svoje tvorevine. Nemali je broj onih koji znaju samo toliko o haikuu da ga čine 17 slogova raspoređenih u tri stiha (5,7,5). S druge strane, nesumnjivo je da postoje haiku pesnici koji su se vinuli visoko, koji imaju dobru podlogu u iskustvu da se uspešno okušaju u haikuu i produkuju uzorne pesme i knjige. Ima svakako i takvih pesnika koji pokazuju entuzijazam, trude se da nauče više i da budu stalno informisani o biti haikua i njegovom razvoju. Pored loše finansijske situacije, činjenica je, međutim, i da mnogima od njih nije dostupna valjana literatura na našem jeziku (mali broj knjiga — prevoda izворne klasične japanske haiku poezije) ili bar na nekom od stranih jezika, najčešće na engleskom (u kom slučaju mnogi ne poseduju znanje stranog jezika).

Takođe, nije ustaljena praksa zvaničnih i stalnih radionica a i istina je da su naši haiku pesnici najčešće lišeni kritičke reči, ali ono što im najviše nedostaje je samokritika, samodisciplina duha, kojom su bili obdareni istočnjački zen majstori, pesnici i mudraci. Vraćajući se kompetentnoj književnoj kritici — karici koja nedostaje — koja bi mogla da pomogne da se ova zakrivljena slika učvrsti . . . pomenula bih dva izvoda iz knjige *Gost sa Istoka* Živana Živkovića:

„ . . . Mnoge od tih pesama, međutim, ne mogu da tu komunikaciju uspostave sa širom čitalačkom publikom i, posebno, sa književnom kritikom, tako da su ‘osuđene’ na ‘uži’ književni prostor i manji broj čitalaca a njihovi autori na anonimitet u svetu književnih kritičara od kojih je većina ravnodušna prema haiku poeziji; jedan deo je ignoriše, a drugi jednostavno nije imao prilike da je makar na našem jeziku upozna, istraži i vrednuje“.

„ . . . zašto se o domaćoj haiku poeziji piše retko i malo ili uopšte ne piše, tj. zašto je književna kritika — današnja i ovdašnja — indiferentna prema ovome lirskom žanru koji uživa veliku popularnost i kod čitalaca i kod pesnika? Prema spontanoj izjavi uglednog i autoritativnog kritičara: haiku poezija je neka vrsta neofolklor koji se — kao i sve što je pomodno — graniči sa kičom, poput novokomponovane narodne muzike. Uzgred je dodao da haiku ne smatra dovoljno ozbiljnom formom rašta bi se nad njom zadržavao kritički duh“.

Ovom zapažanju može se dodati to da mnogi haiku pesnici nezasluženo dobijaju hvalospeve, najčešće nekompetentnih recenzenata, koji pripadaju istom haiku krugu kome i „recenzirani“ pesnici, ili poznatih književnih „imena“ što te svoje hvalospeve naplaćuju po određenoj tarifi.

Ovaj zatvoreni krug ponekad i probiju oni koji nekako uspeju da se izbore za podršku sa strane, u ljudstvu i/ili novcu. Ili oni dovoljno energični i hrabri. Postoje i (vidljivi i nevidljivi) klanovi čiji je cilj da okupe istomišljenike uz čiju pomoć bi promovisali svoje poglede i pridobili nove sledbenike od kojih se očekuju da privređuju dok „vođe“ doprinose malo i žive na lovorikama. I — da zarađuju objavljujući bezvredne knjige. Ovo nalikuje nekoj vrsti sekte — ti meni, ja tebi.

Mišljenja sam da se slične tendencije mogu zapaziti na svakom polju ljudske aktivnosti koja nastoji da prokrči put i izađe na čist teren. Verujem, takođe, da nema opasnosti da takve pojave naruše ugled jedne tako uticajne poezije i njenih pravih vrednosti. Kao i uvek, prave

vrednosti su one koje će ceniti kompetentni umovi, i kritičara i pesnika, i—one su ono što će trajati. Oni koji su svesni i sposobni da slede jedini i pravi put i oni novi, koji se pojavljuju i uvećavaju svetsku haiku scenu, dokaz su da će haiku nastaviti da živi i da će se očuvati u svojoj čistoti za buduće generacije.